

boek besprekingen

Jan Geurtz

DE LES VAN MIA BERTMANS

of: Hoe je met de beste bedoelingen de mist in kunt gaan

Wie *Ik heb mijn les geleerd* van Mia Bertmans gaat lezen in de hoop er zelf ook een of andere les uit te leren, loopt de kans teleurgesteld te worden. Niet dat het geen boeiend boek zou zijn. Mia Bertmans beschrijft het vrij (is: katholiek) onderwijs in Vlaanderen en de wantoestanden die er heersen op een emotionele, soms poëtische manier, die 120 bladzijden lang de aandacht blijft vasthouden. Zij gebruikt beeldende, associatieve beschrijvingen, afgewisseld met humoristische en ontroerende gesprekken met leerlingen en collega's, en ten hemel schreiende confrontaties met schoolbestuurders. Iemand die het boek echter ter hand neemt met een belangstelling voor onderwijsvernieuwing, blijft na lezing ervan toch met een leegte zitten. De schrijfster heeft in haar boek namelijk zozeer 'de aller-individueelste expressie van haar aller-individueelste gevoelens' gegeven, dat het de lezer ook uitsluitend op het emotionele vlak kan aanspreken; er rest hem of haar na lezing werkelijk niets anders dan woedend het boek dicht te slaan in de machteloze overtuiging: wat een rottroep in dat Vlaamse onderwijs! Van dat Vlaamse onderwijs met zijn wantoestanden heeft men niettemin slechts een wazig beeld gekregen. Mia Bertmans schept hoofdzakelijk een duidelijk beeld van zichzelf. Het is het beeld van een onderwijsvernieuwerster

VON-ledenvergaderingen hebben
maar een heel klein huishoudelijk
gedeelte.

Verrweg het grootste gedeelte
van zaterdag 15 november
besteden we aan het werk
in je eigen schoolpraktijk:

Hoe je onderwijs kunt geven,
dat voor je leerlingen
— op korte termijn praktisch bruikbaar
— of interessant is.

dat mij achtereenvolgens vervulde met bewondering, teleurstelling en bezorgdheid. Het nawoord, geschreven door vier leerkrachten van de Onderwijswinkel in Leuven, brengt weliswaar wat helderheid in de wazigheid, door Mia Bertmans achtergelaten, maar vermag niet mijn bezorgdheid weg te nemen.

De schrijfster. Op negentienjarige leeftijd gaat ze in het lager onderwijs. Ze schrijft: 'De wijde toekomst lag open en de kinderwereld lachte me toe. Ik had met mijn hele hart en ziel gekozen voor *het kind*, dat wist ik zeker.' Zodra zij voor de klas staat, voelt zij echter dezelfde beklemming die ze als kind heeft ervaren bij de nonnetjes van de kleuterschool. Het is de beklemming van het systeem, de angst voor gezag. Haar manier van omgaan met kinderen daarentegen wekt bewondering. 'De klas wordt te klein voor alle verzamelde kevertjes. Wespen en vliegen. Meegebrachte vogelnestjes. Konijnenhok, kippevoer en goudvisje'. 'De klas leeft intens. We stellen samen een klasalbum op met foto's. Tekeningen, dagboekfragmenten, familie- en dorpsnieuws. Iedereen kruipt in de pen. De talenten breken los.' 'We wandelen in lente, herfst en winter naar de vijvers. Beluisteren, bekijken en betasten wat

groeit en bloeit. De postbode stapt de klas binnen. We interviewen hem en steken een bandmontage in elkaar. We bezoeken het station. Leren treingidsen en uurtabellen lezen. Berekenen afstand en tijd. Wegen voor- en nadelen van het openbaar vervoer tegen elkaar af.'

'Als Treske lange tijd ziek te bed ligt, plannen we een bezoek. Treske fleurt op bij die attentie.'

'De klasbrievenbus slikt een drukke correspondentie en wordt de uitlaatklep van woede en agressie. Fluisterende naamloze vragen. Ernstige bedenkingen. Blijde nieuwtjes.'

Mia Bertmans schrijft zelf over de tegenstelling tussen de gebruikelijke manier van lesgeven en de hare: 'Pas later zag ik in dat tussen mijn eigen opvattingen en de werkelijkheid zich een kloof gevormd had, die alsmáar breder werd. Ik zou er pijnlijk doorheen groeien. Na zes jaar zou de woekering, waarvan de eerste symptomen zich in mijn stage manifesteerden, losbreken. Na tien jaar zou ik hard-huilend weglopen. Vluchten.'

Mia Bertmans is er aan onderdoor gegaan. Ze was niet bestand tegen de onderdrukking, de intimidaties en insinuaties van wat zij aanduidt met 'macht' of 'autoriteit', niet bestand tegen de werkelijkheid in het Vlaamse onderwijs. Zij besluit de inleiding van haar boek als volgt: 'Mijn innerlijk, soms openlijk geleverd gevecht tegen het (katholiek) onderwijsmilieu, in al zijn facetten, sluit ik met dit boek af. Misschien is het een voorlopige afsluiting. Ik laat de toekomst open.

Een zaak is zeker. De stempelrij¹ wacht op mij.' Een andere zaak is nog zekerder. De kinderen zijn er weer de dupe van. Een fantastische leerkracht is hoogstwaarschijnlijk vervangen door een truttige, en het systeem is versterkt in zijn afweer tegen onderwijsvernieuwingen. Een teleurstellend resultaat. Schuld van het systeem? Tuurlijk, maar dat wisten we toch allang. Elk systeem weert interne vernieuwingen af, al gebeurt dat in het Vlaamse onderwijs mogelijk openlijker en extremer; als zich daar repressie voordoet, is deze heviger dan op de meeste plaatsen in Nederland. Maar het is niettemin een bekend gegeven, waar men dus rekening mee kan, en ook moet houden, in het zo veel genoemde belang van de leerlingen. En dat gebeurt volgens mij te weinig. Er is een merkwaardige en ook zorgwekkende tegenstelling in de houding van onderwijsvernieuwend leerkrachten ten aanzien van hun leerlingen, en ten aanzien van traditionele collega's en/of directies. Want hoewel leerlingen zowel als leerkrachten en

schoolleiders bepaald en beperkt zijn door factoren als milieu, opleiding, karaktereigenschappen en nog vele andere, worden de eersten toch gezien als hulpbehoevende slachtoffers, terwijl de laatsten de boosdoeners zijn, de veroorzakers van het kwaad. Op deze manier brengt de idealistische leerkracht zijn vernieuwende activiteiten in een isolement, met alle nadelige gevolgen van dien voor het proces van onderwijsvernieuwing. In wezen vormt hij zélf een belemmering op langere termijn voor zijn eigen emancipatorische doelstellingen. Ik zie hiervoor twee mogelijke oorzaken.

1 Het 'belang van de leerlingen' is voor de progressieve leerkracht allang zijn eigen belang geworden. Zijn emancipatorische doelstellingen zijn reeds gedegenereerd tot dogma's en heilige huisjes, zoals spelling of grammatica voor veel traditionele onderwijsmensen. Bij deze instelling hoort uiteraard een 'gepaste' minachting voor lieden die 'alleen naar school komen om hun tweede woning af te kunnen betalen'. En alle belemmeringen die men ontmoet bij het verwezenlijken van zijn eigen ideeën worden natuurlijk veroorzaakt door dat 'reactionaire, kapitalistische, vreemdende en onderdrukkende onderwijssysteem'. Kortom, er is sprake van een verstarde vooruitstrevendheid, ook wel progressivisme² genoemd.

2 De leerkracht kiest 'met hart en ziel' voor het kind, heeft een afkeer van autoritair gedrag, voelt zich leerling onder de leerlingen, en heeft dan ook alle begrip voor de problemen die leerlingen hebben met het schoolsysteem, de collega's, de directie. Zeker geen verkeerde instelling, als men bij onderwijsvernieuwing alleen met leerlingen te maken zou hebben. Maar omdat dit begrip zó empatisch is, zó bepaald door gevoelsmatig meeleven met leerlingen, is het ook bijzonder eenzijdig. Het sluit ieder begrip voor lieden die buiten deze gevoelsfeer staan, uit. 'Andersvoelenden' behoren tot de 'tegenpartij', tot de 'koude schoolstructuur'.

Beide hierboven geschetste leraar-attitudes vallen onder de noemer egocentrisme. In het eerste geval vindt men zijn eigen opvattingen, in het tweede zijn eigen gevoelens het allerbelangrijkste. En dat zijn natuurlijk heel gewone, menselijke, en daardoor bovendien voorspélbare eigenschappen. Men kan er dus voor gewaarschuwd worden vóórdat het te laat is. Daarin ligt volgens mij een be-

langrijke taak voor de instituten die onderwijsmensen opleiden, en met name voor die docenten die vanuit de comfortabelste stoel die je je in onderwijsvernieuwend Nederland en Vlaanderen maar kunt wensen, hun leerlingen een emancipatorische didactiek proberen bij te brengen. Leerkrachten in spé moeten vertrouwd gemaakt worden met de situaties waarin ze terecht kunnen komen, moeten voorbereid worden op mogelijke reacties op hun vooruitstrevende onderwijs-ideeën, moeten afstand leren nemen van hun eigen emoties. Ze moeten daarnaast kennis maken met vernieuwingsstrategieën, al ben ik zelf wat huiverig voor het type vernieuwingsstrategie dat 'het systeem met de eigen wapens wil bestrijden'.

In ieder geval is het kortzichtig om jonge mensen enthousiast te maken voor onderwijsidealen, zonder ze te wijzen op belemmerende factoren, zowel in hun zelf als in hun toekomstige werkomgeving, en ze de middelen te geven om deze belemmeringen weg te nemen.

Mia Bertmans heeft haar les geleerd. Geleerd hoe

het niet kan, hoe het fout afloopt. Een bittere les, waarvan de Vlaamse leerlingetjes bovendien niet meer de vruchten zullen plukken. 'Hoe Een Steengoeie Leerkracht Haar Eigen Doelstellingen Dwarsboomt, Ongewild, En Met De Beste Emanciperende Bedoelingen'. Ja, het is tóch een leerzaam boek, van Mia Bertmans. Het is een afschuwelijk, boeiend, tragisch en indrukwekkend relaas van hoe je met je goeie bedoelingen de mist in kan gaan. Daaruit valt voor alle vooruitstrevende leerkrachten in Vlaanderen en Nederland een les te leren. In het belang van de leerlingen. *En* alle andere mensen in het onderwijs.

Mia Bertmans *Ik heb mijn les geleerd* Kritak, Leuven 1979, 142 blz., 215F.

Noten

1. Werklozen in België moeten iedere dag gaan 'stempen' om hun uitkering te behouden.
2. Dit woord is, meen ik, gelanceerd door Renate Rubinstein in Vrij Nederland.

Johan Eimers

EEN HANDBOEK VOOR MOEDERTAALONDERWIJS

Veel aandacht verdient het onlangs verschenen boek *Moedertaaldidactiek, een handleiding voor het voortgezet onderwijs*. Het is samengesteld door de Leidse Werkgroep Moedertaaldidactiek, bestaande uit Helge Bonset, Hans Hulshof, Bernard Schut, Heleen van de Straaten en Jan Wallert, allen verbonden aan de Universiteit van Leiden.

Na het verschijnen van dit handboek, vol achtergrondinformatie en concrete uitwerkingen kan niet meer gezegd worden, dat er weinig praktische informatie bestaat voor wie lessen Nederlands geeft in het voortgezet onderwijs. Een sectie Nederlands die zich bezint op de praktijk van het onderwijs of streeft naar vernieuwing daarin, kan nu beschikken over een waardevolle bron van ideeën en aanwijzingen.

Om een globaal beeld van de inhoud te geven noem ik hier de titels van de hoofdstukken. Na een korte inleiding met *Uitgangspunten* komen de hoofdstukken over *Spreken, Luisteren, Schrijven, Lezen, Literatuuronderwijs, Taalbeschouwing, Moedertaalonderwijs in projectvorm, De*

rol van de (moeder)taal in het onderwijsleerproces, Het ontwikkelen van een leerplan, Normaal-functioneel moedertaalonderwijs in de praktijk en Schoolboeken en moedertaalonderwijs.

Al met al ongeveer 700 pagina's, die een goed geordend overzicht geven van wat zich de laatste tien jaar in Nederland aan Taaldidactiek ontwikkeld heeft. Wie die tien jaar meemaakte en bijhield wat gepubliceerd werd in *Moer, Levende Talen* en *DCN-cahiers* (de drie belangrijkste bronnen van dit handboek) zal veel herkennen, maar zal ook vrijwel niets missen. En dat laatste is zeker een verdienste: het meeste uit *Moedertaal-didactiek* is niet nieuw, maar het staat hier wel op overtuigende wijze geordend bij elkaar.

Uitgangspunten

De auteurs baseerden zich op twee uitgangspunten, die in de inleiding vermeld en in 8 pagina's summier uitgewerkt zijn. Erg verrassend zijn deze 'minimumvoorwaarden voor zinvol Moedertaalonderwijs' niet: